

Reisverslag december 2004 International Tree Fund

Costa Rica en Guatemala

Reisgenoten:

7 t/m 15 december Ralf Verbeek en Leen Verbeek

17 t/m 22 december Judith Westerink-Petersen en Leen Verbeek

23 december t/m 31 december Leen Verbeek

Algemeen:

Dit verslag is bedoeld voor de vrijwilligers van het International Tree Fund. Het is een rapportage van de jaarlijkse evaluatiereis langs onze vrienden in Guatemala en Costa Rica.

We hebben weer een prima reis voor het International Tree Fund achter de rug. Van de 25 geplande projecten zijn er uiteindelijk 23 opgestart (twee projecten van Arbofilia hebben Judith en ik besloten niet door te laten gaan, zie het verslag van ons verblijf daar). Dat is een heel goede score, zeker gezien het feit dat we twee maanden voor de reis nog ruim onvoldoende middelen binnen hadden en het op het laatste moment lukte toch nog alle projecten financieel rond te krijgen.

In dit reisverslag hebben we wat meer uitgebreid de gang van zaken beschreven zodat voor het volgende jaar eventueel andere reizigers van het ITF daar hun voordeel mee kunnen doen.

Voorpagina: kinderen verzorgen de jonge eikjes in een familieboomkwekerij, La Potenciana, Costa Rica

7 december 2004:

De reis naar Guatemala was gebruikelijk saai. Afgezien van de vieze broodjes op Schiphol en de -prettig- lange wandeling op Madrid gebeurde er helemaal niets. Zacharias en Imelda van de CGTG stonden ons op te wachten als welkomstcomité van de CGTG. Zoals gebruikelijk werden we langs de douane om geloodst en via een zijuitgang hebben we het vliegveld verlaten op weg naar hotel Royal Palace, de laatste jaren ons vaste verblijf in de hoofdstad.

Het was 7 december. Dat is de jaarlijkse dag van de duivel in Guatemala. Iedereen heeft de straten geveegd en het vuil ligt op grote hopen langs de weg. Daarboven hangt een van rood vliegerpapier gemaakte duivel. Deze is gevuld met oude kranten en vuurwerk. Om precies zes uur steekt iedereen de hopen vuil aan die uiteindelijk ook de duivel verbranden. Daarmee is de wereld weer voor een jaar van boze duivels gezuiverd. We reden precies om zes uur door de stad, dus de raampjes moesten dicht blijven van onze jeep, omdat het vuurwerk op een paar plaatsen ons om de oren vloog.

8 december 2004:

Rigoberto

Om half negen kwam Rigoberto Dueñas ons ophalen in het Hotel. We hebben een poosje met elkaar gesproken in de ontvangsthall alvorens naar het kantoor van de CGTG te vertrekken.

Hij vertelde dat hij erg blij is weer vrij te zijn. Hij bedankte ons allen meermalen voor de rol die we daarbij hebben gespeeld. Hij had ook de video gezien van de Netwerkuitzending die we eerder per post hadden toegestuurd. Het had

hen verrast dat het ons gelukt was om ruim een half uur op de nationale televisie uitgezonden te krijgen, zonder commercials over dit onderwerp.

Met hemzelf ging het niet zo goed vertelde hij. Er loopt nog een beroepszaak tegen hem, maar niemand geloofd dat dat echt een bedreiging is. Vooral psychisch heeft hij het zwaar. De doodsangst die hij in de gevangenis heeft gehad heeft hij altijd moeten verdringen en dat komt er nu uit. Elke nacht heeft hij erge nachtmerries en hij slaapt dus erg slecht. Zelf relativeert hij het door aan te geven dat zij dit kennen van eerdere gevallen en dat dit wel een jaar kan duren voordat het over is. In zijn gezicht heeft hij zenuwtrekken en hij knippert voortdurend met zijn ogen. Voor het overige werkt hij gewoon op kantoor bij de vakbond. Met zijn vrouw Thomas gaat het goed, ook zij werkt gewoon weer in de straatverkoop zoals vanouds.

Ambassade

Vanuit het hotel zijn we direct doorgereden naar de Nederlandse ambassade. Daar werden we ontvangen door de ambassadeur mw. Bea ten Tusscher. We hebben haar al eerder ontmoet en ik heb ook zo nu en dan e-mailcontact met haar. Zij heeft een goede rol vervuld bij de vrijlating van Rigoberto. Daarover had ik haar een formele bedankbrief gezonden en daar was ze erg verguld mee, inclusief de positieve pers in Nederland over de rol van de ambassade.

Ze heeft de tijd voor me en we bespreken uitgebreid met elkaar de stand van zaken, de projecten en de activiteiten van de ambassade in samenwerking met het IMD. Gezien onze sterke positie bij de Guatemalteekse vakbonden wil ze advies van mij hebben over een project waar zij mee bezig zijn. Het is de bedoeling dat er in Guatemala wordt toegewerkt naar een soort Sociaal Economische Raad. Echter, er is geen traditie van overleg tussen overheid, werkgevers en vakorganisaties, dus dit moet voorzichtig worden ontwikkeld. Ik heb toegezegd hierover te spreken met Pepe Pinzon. Dit is ook gebeurd met een positief resultaat. Hij is bereid daar aan mee te werken onder voorwaarden (geen schijnvertoning en voldoende veiligheidswaarborgen).

CGTG

Na dit overleg zijn we naar het kantoor van de CGTG getogen. Julian Melchior, Victoriano Zacharias, Jorge Pu hebben ons daar ontvangen samen met Rigoberto natuurlijk. José Pinzon en Manuel Pablo Quino waren op een bijeenkomst in Costa Rica en zouden woensdag aanschuiven. We hebben het hele programma doorgesproken, zoals we traditioneel altijd doen. Doordat we op drie asembleas in het land de film gaan vertonen blijft er niet zoveel tijd over voor projecten bezoeken, maar we doen er toch een paar gelukkig. Ook is er aan het eind van de week een persconferentie belegd omdat de pers weet van mijn aanwezigheid en zij nog weten van mijn acties rond Rigoberto. Het DB van de CGTG maakt me duidelijk dat ik daar niet aan ontkom.

We wisselen op het kantoor gelijk dollars om in Quetzales. Eerdere jaren had ik ontdekt dat ze dat graag deden zodat ze makkelijk aan dollars konden komen bij eigen reizen. Dat was in het verleden niet altijd makkelijk voor hen om dollars te kopen bij banken. Ik heb de indruk dat dat probleem niet meer bestaat, maar de traditie om bij hen te wisselen is blijven bestaan.

Julian Melchior doet de administratie van de projecten bij de CGTG. Hij is snel van begrip en zeer prettig om mee samen te werken. Zijn wijze van verslaglegging heb ik in Costa Rica gebruikt als voorbeeld hoe het zou moeten. Ik heb met hem de oude projecten doorgenomen en de wensen voor verslaglegging van de nieuwe projecten. Ik ben er van overtuigd dat dat allemaal goed zal gaan.

Voor de nieuwe projecten hebben we geen contant geld bij ons. Dat zal allemaal per bank worden overgemaakt. Sinds vorig jaar lijkt dat beter te gaan en dat willen we nu ook zo doen. De Nederlandse ambassadeur had mij er op gewezen dat er inmiddels banken zijn in Guatemala die rechtstreeks zaken doen met Europa en dat de route via

de USA, die vaak blokkeert, niet meer hoeft. We hebben afgesproken dat de CGTG uitzoekt of het voor hen zinvol is om hiervoor een aparte bankrekening te nemen.

Na de vergadering gaat Ralf met Victoriano op jacht naar een beamer voor de filmpresentaties. Dat blijkt nog een hele klus te zijn. De verhuurder verhuurt wel, maar heeft er verder weinig verstand van. Gelukkig is Ralf thuis in die apparaten waarmee voorkomen kan worden dat we met een onvoldoende functionerend apparaat in de rimboe zitten. Ook wordt er een groot filmscherm gehuurd. De videorecorder blijkt mono te zijn waardoor een deel van het geluid wegvalt. We beslissen zelf een nieuwe recorder te kopen (US\$ 90,-) omdat dat goedkoper blijkt dan een week huren.

9 december 2004:

Setana

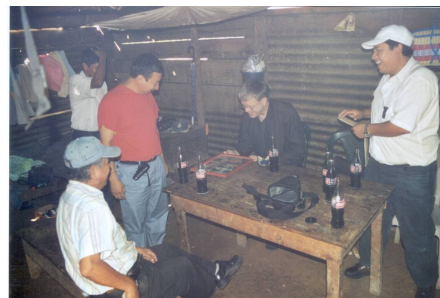
Met een gehuurde jeep rijden we naar Coban om de Queque-chi indianen te bezoeken in Setana. We hebben daar een lagere school project gedaan waardoor de kinderen van het dorp in hun eigen dorp naar school kunnen en het ook kunnen afmaken, gekoppeld aan een alfabetiseringsproject voor de ouders. Volgend jaar doen we daar een (vierjaar durend) middelbaar school project voor jongeren.

Eerder hebben we met Mark, Marchien en Florian in Coban in hotel La Possada geslapen. Een mooi hotel, maar volgens onze Guatemalteekse begeleiders absurd duur. Om de hoek is hotel Coban dat vier keer goedkoper blijkt te zijn (is ook een stuk simpeler, maar voldoende. Toen we na ons ontbijt in de stad onze spullen uit het hotel wilden halen kostte het veel moeite om binnen te komen. Alle personeel was verdwenen en alles zat op slot. Het heeft de nodige tijd gekost om weg te komen)

Setana ligt erg afgelegen, nog een paar uur rijden van Coban. De indianen spreken hier geen Spaans en uitsluitend hun eigen taal. In Guatemala zijn vier hoofdgroepen indianen, de Quiche, de Kaqchiquel, de Mam en de Tzuquikil. Daar zitten weer 18, sommigen zeggen 19, subgroepen onder die met elkaar ongeveer 45 verschillende talen spreken. Er is dus geen beginnen aan.

Omdat die talen niet geschreven worden zie je de namen ook steeds weer op een andere wijze worden geschreven wat het nog verwarrender maakt. Er zijn kerken die de bijbel hebben laten vertalen in de oorspronkelijke taal, maar die hebben steeds weer hun eigen besluiten genomen over hoe wat moet worden geschreven waardoor ook dezelfde talen vaak op heel verschillende manieren worden geschreven.

We worden met alle egards ontvangen door het hele dorp, ik heb niet geteld, maar ik schat zo'n 150 mensen bij elkaar. De kinderen zijn in hun blauwwitte schooltunue gestoken als eerbetoon aan de bezoekers. Door het ITF-project kunnen ze naar school. Het blijkt dat het overgrote deel van de gemeenschap geen Spaans spreekt. Dit betekende ook voor het alfabetiseringsproject dat de deelnemende volwassenen eerst Spaans moesten leren om vervolgens te leren lezen en schrijven. Dat was erg moeilijk voor ze en er zijn ook afvallers geweest. Toch hebben 19 mannen en 30 vrouwen het diploma gehaald en daar zijn ze erg trots op. Als dank krijg ik een diploma de reconocimiento overhandigd. In de verschillende toespraken wordt het ITF ruimschoots lof toegezwaid en de ijsverkoper doet erg goede zaken. We gaan met het hele dorp bij het dorpshoofd eten als de ceremonie is afgelopen. Het dorpshoofd blijkt ook nog jarig, dus het is feest. Ik heb nog Nederlandse liedjes voor ze gezongen maar kreeg ze niet zover om ook wat van hun liederen te laten horen.

De gemeenschap is zeer arm. Zo arm dat de straatverkopers in Guatemala onder elkaar een kledinginzameling voor hen hebben gehouden. Daarbij ging het om te lang niet verkochte T-shirts waar ze toch vanaf wilden. We hebben hele pakken met touwen bij elkaar gebonden kledingstukken voor volwassenen bij ons die in dank worden aanvaard. Ze willen graag wat terug doen en als dank worden we met bananen en sinaasappels overladen.

10 december 2004:

Guatemala-Stad

Terug in Guatemala-stad ontmoeten we José en Manuel. We besteden veel tijd om de hele situatie met elkaar te bespreken. De laatste tijd is er weer veel agressie. Sinds de vrijlating van Rigoberto in augustus zijn er 10 medewerkers van de bond vermoord. De laatste net een week geleden, het hoofd van de bond van de straatverkopers. Er zijn diverse incidenten waarbij geprobeerd is de auto's onklaar te maken of te saboteren.

Op het hoofdkantoor van de CGTG is de eerste asemblea met het kader van de bond uit het centrum van de stad. Er zijn ongeveer 60 mensen. Alle mensen in de handel kunnen wegens de kerstdruk niet komen, maar dit is toch al een goede bijeenkomst. Er wordt druk vergaderd, toespraken gehouden en overlegd. Er is een landelijke actie gaande over de salarisverhoging die de parlementsleden zichzelf hebben gegeven onder het motto: waarom krijgt u zoveel salaris, computers, gratis transport en vakantie terwijl wij nog niet eens het wettelijke minimum loon krijgen? Er is een manifest dat iedereen ondertekent en indien je niet kan schrijven met een vingerafdruk bevestigt.

Ook tonen we de film van de nieuwe dorpen en dat wordt een succes. De mensen zijn zichtbaar onder de indruk en ook verrast over het resultaat en dat doet ons uiteraard weer goed.

Ik krijg de vader van de vermoorde leider van de straatverkopers nog te spreken. Uiteraard is hij zeer overstuur en huilt veel. Maar het doet hem zichtbaar goed dat we aandacht voor hem hebben.

Na de afhandeling van de formele agenda en het vertonen van de film wordt de video van het Nederlandse netwerk nog een keer in de zaal gedraaid. Ons wordt steeds gevraagd wat er toch in het Nederlands wordt gezegd omdat er geen Spaanse ondertiteling bij zit, maar het valt nog niet mee dat allemaal te vertalen.

11 december 2004:

Santa Cruz

We zijn weer een heel stuk teruggereden naar het noorden tot in Santa Cruz. Daar is de volgende asemblea. Het valt niet mee om te verduisteren en met kunst en vliegwerk met haastig bijeengesprokkelde gordijnen wordt de zaal zo goed en kwaad als het gaat verduisterd. Het werd wederom een lange vergadering met een herhaling van de eerdere agenda. De film was wederom een succes. Het wordt zichtbaar dat de leiding van de CGTG trots is op de film en nu pas ontdekt wat voor een medium het eigenlijk is.

12 december 2004:

San Julian/ San Bernardino

Om vijf uur in de ochtend vertrokken naar San Julian/ San Bernardino in het zuiden bij Suchitepequez.

Dit wordt een van de leukste filmvertoningen omdat een groot deel van de aanwezigen in de film voorkomt. Een vertoning met een beamer op een groot doek maakt in ieder geval veel indruk. Ik denk dat tenminste een flink deel zo iets nog niet eerder heeft gezien. Ze zitten in ieder

geval met open mond te kijken en willen de film nog een tweede keer zien. Ook de kleine filmische grapjes worden goed begrepen en scoren meer gelach dan in Nederland het geval is. De mensen die voorkomen in de film stijgen ter plekke in aanzien. Omdat ik nu wat langer in Guatemala ben gaat het speechen een stuk makkelijker dan in het begin.

13 december 2004:

La Libertad

We zijn naar La Libertad gereden. Samen met El Triunfo en las Victorias liggen deze nieuwe dorpen bij Chicacao. In San Barbara liggen de nieuwe dorpen Las Illusiones en Nuevo Esperanza.

Mi Tierra en San Lazaro zijn twee mogelijke nieuwe dorpen die er aan zitten te komen. Doordat de brug naar El Triunfo is ingestort kunnen we daar niet komen, maar we gaan wel naar la Libertad. Daar hebben we een bioscoop gebouwd in de school waar de kinderen die in de film zingen vandaan komen. Wederom overal lappen vandaan gesleept om te verduisteren. Letterlijk elektriciteitsdraden aan elkaar geknoopt en in elkaar gedraaid om ver weg stroom te halen en de doelen van het voetbalveld gesloopt om het doek tussen te kunnen spannen. De school zat afgeladen vol met vrouwen en kinderen waarmee we met veel plezier naar de film hebben

gekeken.

Na de voorstelling hebben de vrouwen een demonstratie gegeven van hun kunsten op de naaimachine. In dit ITF-project zijn 10 machines gekocht en hebben ze les gehad in het maken van kleren, zowel voor eigen gebruik als voor de verkoop op de markt. Bij de zus van Daniël Ixcol, die hier vandaan komt, hebben we gegeten.

Op de terugweg hebben we in San Thomas nog een uitgebreid radio-interview gegeven voor de regionale zender.

14 december 2004:

Zoals de traditie wil, hebben we een evaluatiebijeenkomst gehouden bij de lunch. Ondanks de te harde muziek hebben we, deels tijdens de lunch, deels in de jeep op weg naar het vliegveld, goed met elkaar gesproken. José vertelde eerlijk dat zij indertijd, toen wij met het idee kwamen van de film, het eigenlijk helemaal niks vonden. Met elkaar hadden ze besloten dat ze, omdat we toch goede vrienden waren, er aan mee zouden werken. Maar zij zagen er niet veel in. Nu zijn ze verrast over het resultaat. Niet alleen om de film zelf, maar vooral door de reactie van het publiek. De mensen zijn zo trots op hun resultaten zoals die in de film worden getoond dat de CGTG nu heel goed ziet dat ze de film kunnen gebruiken om mensen te motiveren aan projecten te beginnen en vooral de samenwerking met elkaar te zoeken.

15/16 december 2004:

Deze data heb ik gebruikt om heen en weer te reizen en een gemeenteraad voor te zitten. Het heen en weer reizen is reuze meegevallen en gaf geen onnodige belasting door het tijdsverschil doordat ik gewoon in het Latijns Amerikaanse ritme kon blijven zitten.

17 december 2004:

Samen met Judith via Frankfurt en Caracas naar Costa Rica gereisd. Voor verslag t/m 22 december zie hieronder het verslag van Judith:

Dankzij de gastvrijheid van Marc en Marchien kwam ik veilig, op tijd en redelijk uitgeslapen op Schiphol aan. Aan Leen had ik in het vliegtuig niet zoveel: hij moest bijslapen van zijn dubbele jetlag en gemeenteraadsvergadering. Hij had ook niet veel keus: onze stoelen met beenruimte waren nodig voor het opzetten van babybedjes, waardoor we werden verbannen naar de claustrofobiestoelen tussen een slapende rus en een slapende Indiër.

Ergens tussen Venezuela en Costa Rica hebben we nog wat voorbesproken: Behalve de cursieve posten moeten de kleine projecten van de projectenlijst 2003 nog worden verantwoord.

- Wat is onze strategie m.b.t. Juan?

Juan heeft op 14 december in een e-mail aan Runa aangegeven dat hij in juli al is gestopt bij Arbofilia. Dit was nieuw voor ons en een grote tegenvaller. In het Noord-Holland project zit een bedrag voor een parttime baan voor Juan. Tijdens de reis van Runa en Koos, vorig jaar, was nog afgesproken dat de praktische coördinatie van de boomkwekerijen en de aanplant het beste door Juan kon gebeuren. We spreken af dat we Juan niet gaan overhalen om terug te komen, maar dat we wel willen proberen om hem te ontmoeten.

- Ideële Verzekeringen

Ideële Verzekeringen wil een andere relatie met ons. De groene autoverzekering moet gekoppeld worden aan de aanplant van bos. In verband met de communicatie richting zijn klanten wil Paul Burger weten hoeveel wij moeten planten om een auto CO2-neutraal te laten rijden en hoeveel dat kost. Hij wil de mogelijkheid open houden om via een andere organisatie bos te planten, maar hij geeft de voorkeur aan ons. We moeten dus met een goed aanbod komen. Te bespreken met Arbofilia.

- Provincie Noord Holland

Er is een brief gekomen van de Provincie met de officiële bevestiging en de wijze van verantwoording. We mogen 3 jaar over het project doen en de betaling gaat in 80%-20%. De laatste 20% krijgen we na de eindrapportage.

's Avonds zijn we te gast bij Miguel en Anabelle. Ondanks onze vermoeidheid na 24 uur reizen en ons voornemen om in die toestand geen besprekingen te doen kwam toch het een en ander ter sprake:

- Het is voor Miguel en Anabelle een heel zwaar jaar geweest. Ze hadden bijna geen inkomsten en Miguel heeft heel veel tijd en energie gestopt in het bevechten van de SIEPAC hoogspanningslijn. Door het gebrek aan geld heeft de auto 8 maanden op reparatie moeten wachten, waardoor vervoer naar El Sur bijvoorbeeld met de bus moest. Het Station en de projecten hebben hieronder geleden. Toch lijkt het erop of ze weer uit het dal beginnen te kruipen. Miguel begint een klantenkring te ontwikkelen voor zijn hovenierswerk. We hebben de indruk dat het NH-project als geroepen komt. Ongeveer het eerste wat Miguel zegt (op het vliegveld): het was heel moeilijk, maar het gaat nu goed met ze.
- Het plan van Builders Beyond Borders (Amerikaanse organisatie die vrijwilligersreizen organiseert voor jongeren) zit Miguel hoog. En Leen ook. Leen stelt zich principieel op en vraagt zich af of er nog wel plek is voor het ITF als BBB erin stapt.
- Ook SIEPAC stemt tot zorgen. Het ziet ernaar uit dat het tracé nu definitief is. Miguel verwacht de aanleg in 2-3 maanden. Hij wil eigenlijk weg uit El Sur.
- Tussen de discussies door heb ik de cadeautjes en de foto's kunnen overhandigen. Bij dezen de dank aan Runa, Marc en Marchien en Tamara Mohr.

Een oude vriend uit de VS, Dan, logeert ook bij Anabelle en Miguel.

Zaterdag 18 december

We beginnen met het vaststellen van het programma en de agenda. We spreken met Miguel en Anabelle. Dan en Miguel zitten er ook een groot deel van de tijd bij.

Builders Beyond Borders

Ik vertel wat ik weet van de plannen van Joel Schiavone. Arbofilia heeft nog geen plan van ze ontvangen terwijl BBB in januari op bezoek wil komen. Blijkbaar weten wij meer dan Arbofilia! Miguel vertelt wat hij weet. BBB is een aantal malen met 100 jonge vrijwilligers in El Sur geweest. Voor het dorp en Arbofilia was dit een grote belasting. Er werd op drie plekken gekookt bijvoorbeeld. Voor Anabelle was het een nachtmerrie, om alle ballen hoog te houden. Na die tijd is Joel bij Arbofilia op bezoek geweest. Gedurende 4 dagen hebben ze allerlei scenario's besproken om Arbofilia economisch zelfstandig te maken. Daarna is een zekere Andrew, die voor het Monteverde Institute werkt, naar El Sur gestuurd door Joel. Miguel is met hem naar La Potenciana geweest. Wat hij precies kwam doen is niet geheel duidelijk. Wellicht dat BBB hem op het oog heeft als toekomstige manager.

Nog eens een samenvatting van de plannen van BBB in de versie zoals ik ze heb gehoord:

- BBB wil alle gebouwen, spullen, grond en de naam van de Corridor/ Arbofilia opkopen.

- BBB wil een trainingscentrum opzetten binnen het gebied om hun jonge vrijwilligers op te leiden in de aanpak van BBB.
- Alle groepen van BBB gaan eerst voor training naar Costa Rica, daarna kunnen ze elders ter wereld projecten uitvoeren.
- De vrijwilligers betalen fors voor hun reis. Van de winst wordt nieuwe grond gekocht. De grond wordt herbebost met behulp van de vrijwilligers. Hierdoor ontstaat een economisch onafhankelijk systeem.
- Miguel en Anabelle worden als consultants ingehuurd om BBB het bosbouwen aan te leren.

In een lange discussie hebben we diverse voors en tegens besproken. Hieronder een samenvatting:

Voor	Tegen
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Het CEC-project is klein. Onze werkwijze zorgt ervoor dat we maar langzaam voortgang maken. Dit terwijl de urgentie hoog is. Veel land wordt opgekocht door investeerders. Met de aanpak van BBB is het realiseren van de Corridor binnen afzienbare tijd wel haalbaar. ▪ De aanpak van BBB staat voor economische onafhankelijkheid. Onderhoud aan gebouwen, auto en betalen van personeel zal dan geen probleem meer hoeven zijn. ▪ Anabelle en Miguel zijn in 1 klap uit de financiële problemen, de lening aan de IADB (Interamerican Development Bank) kan worden terug betaald. ▪ Economische push voor de gemeenschap 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wat gebeurt er als BBB 'genoeg heeft geleerd' en denkt het wel zonder de expertise van Arbofilia te kunnen? ▪ Wat gebeurt er als het minder goed gaat en BBB de grond weer wil verkopen? ▪ Wordt BBB niet te machtig met al dat geld? ▪ Hoe waarborgen we de ecologische kwaliteit van de nieuw te planten bossen? ▪ Een buitenlandse (Amerikaanse) manager lijkt onvermijdelijk. ▪ Negatieve, in elk geval zeer ingrijpende effecten op de gemeenschappen door aanwezigheid grote groepen Amerikaanse jongeren en een Amerikaanse manager.

We concluderen dat we veel twijfels en vragen hebben en ons ook wel zorgen maken over de ontwikkelingen, maar dat het plan ook mogelijkheden biedt. Onder voorwaarden zou het kunnen werken. We hebben de volgende alternatieve constructie bedacht:

- BBB wordt uitgenodigd met 2 personen deel te gaan nemen in het bestuur van het CEC. Dat zal dan bestaan uit 2 personen van Arbofilia en 2 personen van het ITF (het huidige CEC-bestuur), en 2 mensen van BBB. Het bestuur heeft de eindverantwoordelijkheid.
- De naam, de grond en het Estacion worden niet verkocht. Eventueel kan BBB de school kopen (Education Centre).
- BBB draagt de verantwoordelijkheid over de kinderen: huisvesting, eten, aansturing etc.
- BBB kan Miguel inhuren in zijn kundigheid om grond aan te kopen.
- Arbofilia is verantwoordelijk voor de ecologie en kan worden ingehuurd voor het geven van workshops aan de vrijwilligers
- De filosofische/ ethische verantwoordelijkheid ligt bij Arbofilia samen met het ITF
- Het ITF kan voor aanvullende fondsenwerving zorgen als het gaat om sociale en waterprojecten.
- Economische duurzaamheid voor Arbofilia moet een voorwaarde zijn: hierover zou een lange termijncontract afgesloten moeten worden.
- Ook voor de gemeenschappen moeten er waarborgen zijn: bijvoorbeeld dat alle boompjes gekocht worden bij familieboomkwekerijen en dat een zeker

percentage van de arbeid lokaal moet worden ingehuurd (niet alleen planten met vrijwilligers).

- De groepen moeten kleiner zijn.
- Voorwaarden over capacity: de juiste mensen moeten worden ingehuurd voor de juiste taken: juristen, financieel deskundigen etc.

Ondertussen kijkt Dan op het Internet de openbaar toegankelijke belastingopgaven na. Hij vraagt zich af of BBB de grote beloften wel kan waarmaken: BBB heeft niet zoveel vermogen en Joel ook niet. Dan krijgt de indruk dat Joel met zijn eigen geld (hij is projectontwikkelaar) en eventueel geld van bevriende contacten wil investeren. Het kan ook zijn het meer om een economisch plan gaat dan om geld op de plank. Wellicht was het bluff dat hij schermde met zoveel geld. We zijn niet geheel zeker van de motieven van Joel en BBB. Mijn persoonlijke indruk was dat hij integer was, maar wat kun je zeggen na een avondje. Joel maakt voor zover we weten geen deel uit van het bestuur van BBB. Jerry Skinner schijnt een harde tante te zijn.

We spreken af dat Miguel BBB ontvangt en hun verhaal aanhoort. Voordat er contracten worden getekend, zal er eerst nog moeten worden onderhandeld. Afspraken op papier zijn cruciaal, want noch Arbophilia, noch wij kennen de mensen van BBB goed genoeg om ze zomaar te vertrouwen.

SIEPAC

Miguel heeft genoeg gestreden, vinden wij, en alles gedaan wat in zijn bereik lag. Nu is het de beurt aan ITF en Both Ends. De brief aan de IADB is net uitgegaan voordat we vertrokken. Hierop staat overigens een voor Arbophilia interessante naam: die van de Bank Information Centre. De IADB zet Arbophilia nu op twee manieren klem: de lening vanwege het Education Centre en een kredietprogramma hangt als een molensteen om hun nek en door de hoogspanningslijn (voor het grootste deel gefinancierd door de IADB) is het de vraag of dat geld ooit nog wordt terug verdiend. Via de Bank Information Centre kan Arbophilia wellicht een klacht indienen in de hoop dat de lening wordt kwijtgescholden.

Miguel heeft informatie dat behalve elektriciteitslijnen ook glasvezelkabels worden aangelegd. Dit klopt met informatie die we al hebben, dat het voltage van de lijn en de capaciteit onvoldoende is om een wezenlijke bijdrage te leveren aan uitwisseling van energie. Ook EPR zelf geeft aan dat datatransport een belangrijke functie van de lijn is. Het lijkt aannemelijk dat de lijn in de toekomst sterk zal worden uitgebreid.

We besluiten een afspraak te maken bij EPR, het bedrijf dat de lijn bouwt en exploiteert. Vervolgens bellen we Juan. Hij klinkt rustig en positief. We spreken met hem af op woensdag, de dag dat we naar EPR en de Nederlandse Ambassade gaan.

Sawadee

In de week voor de reis heb ik contact gehad met Kike Olsder van het NC-IUCN. Zij is enkele jaren geleden bij Arbophilia op bezoek geweest toen ze in de buurt was en heeft het contact gelegd met Sawadee, een Nederlands reisbureau. Sinds dit jaar is Arbophilia een onderdeel van hun reis. In het begin zijn we betrokken geweest door het leveren van informatie en het leggen van het contact, maar verder hebben we ons afzijdig gehouden. Ik had al begrepen dat het niet lekker liep en wilde het bespreken in Costa Rica. Het contact met Kike gaf daarvoor extra input. Formeel heeft het ITF hier geen rol in maar als we kunnen helpen is het meegenomen. Frank Nietveld, de reisleider van Sawadee in Costa Rica, bleek op zondag een afspraak te hebben met Anabelle. Wij bespreken deze afspraak voor en komen al snel tot een mogelijke oplossing: aparte afspraken met Arbophilia en de Rancho.

Zondag 19 december

Verantwoording

Het Tepezquintles project is niet goed gegaan, doordat Miguel zoveel afwezig was en door gebrek aan transport. Wij geven Arbofilia hiervoor nog een extra jaar. Het geld (\$ 1.200,-) staat nog op de rekening. De familieboomkwekerijen (\$ 2.000,-) zijn wel uitgevoerd. Het geld voor herbebossing van waterbronnen (\$ 1.500,-) was bedoeld voor de gemeenschap 'Las Brisas', maar is besteed aan het aanleggen van een waterleiding toen Arbofilia en Cecilia werden afgesloten van het water van het dorp. Ondanks dat het water van de CEC-grond (Lalo) vandaan komt, zijn sommigen in het watercomité niet op de hand van Arbofilia. Arbofilia had wel de rekening betaald, maar werd toch afgesloten. Later is dit bijgelegd en werd de kraan weer opengezet. Door de extra waterleiding is Arbofilia niet meer afhankelijk van het dorp. We herkenden de noodzaak voor Arbofilia en omdat het ook met water te maken heeft, hebben we de besteding goedgekeurd. Behalve de aanleg van de waterleiding, zijn er extra bomen geplant op het stuk grond met de certificaatbomen, dat Miguel, Anabelle en de kinderen aan CEC hebben overgedragen (wij hebben daar de juridische kosten van betaald). De rapportage van deze projecten is aan mij meegegeven en komt bij Martijn in het archief.

Relatie met het dorp

Behalve het afsluiten van de waterleiding zijn er nog meer pesterijen geweest. Er zijn hekken doorgeknipt en 2 van onze paarden zijn gedood. Miguel heeft een rechtszaak lopen tegen Eli, een van de 'rijken' in het dorp en onze buurman van Lalo, die bomen heeft gekapt op onze grond.

Vorige maand heeft Miguel een ronde gemaakt langs de families in de buurt en veel uitgepraat. Hij is nu positief over de sfeer in het dorp. Het park heeft een goede invloed gehad. Er zijn 2 cabinas gebouwd in het dorp en door de komst van toeristen (die vragen gingen stellen) zijn de mensen meer bewust geworden van het belang van de natuur. Ook zijn enkele stropers gepakt.

Project Bomen voor Water, Provincie Noord Holland

We leggen Miguel en Anabelle de opbouw van de begroting uit. Het blijkt dat 1 Euro per boom voor de aankoop aan de ruime kant is. Hierin zit dus wat ruimte. De provincie wil het aantal van 23.000 bomen verantwoord zien, maar we gaan ervan uit dat het ook goedkoper mag. Miguel neemt zich voor zoals ze gewend zijn meer bomen te planten dan beloofd. We dringen er bij Arbofilia op aan dat een deel van het overschot wordt besteed aan coördinatie en overhead. Nu Juan (waarschijnlijk) niet meer beschikbaar is, stelt Miguel voor de coördinatie van het planten per gebied anders te regelen: bijvoorbeeld Luis is verantwoordelijk voor La Potenciana en Giovanni voor Lalo.

De begroting voor arbeid is realistisch: een ervaren arbeider (Luis) kost gemiddeld \$ 16,- per dag, een onervaren arbeider gemiddeld \$ 12,- per dag.

Er zijn nu ongeveer 5300 boompjes in de familieboomkwekerijen. Er is ongeveer een jaar nodig om voldoende nieuwe boompjes te kweken. Ook kan er worden gezaaid.

Arbofilia heeft het aantal bankrekeningen teruggebracht tot 5. De CEC-rekening (rekening 03) wordt geheel voor het NH project gereserveerd. De kleine projecten worden op rekening 01 bijgehouden.

We hebben afgesproken dat de wisselkoersen worden bijgehouden van de geldopnames bij de bank. De bankrekening is in dollars, de uitgaven zijn in colonnes en de verantwoording moet in euro's.

Ideële Verzekeringen en CO₂-vastlegging

Ik bespreek met Miguel de mogelijkheid van CO₂-vastlegging. Het CO2FIX-model is beschikbaar op Internet en is bedoeld om de omzetting van CO₂, de influx en uitflux te simuleren. Het gebruik van dit model vraagt echter allerlei jaarlijkse metingen van bijgroei en dergelijke. Paul Burger van Ideële Verzekeringen is niet op zoek naar dergelijke wetenschappelijke informatie: het gaat hem om de communicatie richting de afnemers van zijn groene autoverzekering. Op basis van de gemiddelde hoeveelheid organisch materiaal in een tropisch regenwoud ecosysteem (ruim 240 ton per ha, waarvan Miguel berekent dat dat voor Carara aan de lage kant is), berekenen we hoeveel ha bos nodig is om de jaarlijkse uitstoot van 1 auto te compenseren (0,01 ha per jaar). De methode om jaarlijks 0,01 ha per auto aan te planten, wat op termijn het bos wordt met 240 ton organische stof per ha, lijkt ons de makkelijkste en best controleerbare methode.

Miguel berekent de kosten van aanplant en onderhoud (9 jaar) en afrastering van 900 bomen per ha. Met Ideële Verzekeringen wordt later afgesproken 800 boompjes/ ha voor € 1350,- ofwel € 11,48 per auto per jaar.

Met de eerste gift van IV is in 2002 7 ha van Lalo aangeplant met 7000 boompjes. Later, als we rondlopen op Lalo, besluiten we dat het handig zou zijn als Lalo voorlopig wordt gereserveerd voor IV, en het NH geld te gebruiken voor La Potenciana en Cinco Pasos. Ik ga voorstellen aan Paul Burger of het geld voor aanplant in 1 van de indianenreservaten op Lalo besteed zal worden. Het project bij de indianen kunnen we uitvoeren met het geld van de zusters van JMJ. De kleine Arbofilia- projecten van de projectenlijst besluiten Leen en ik door te schuiven naar volgend jaar. Hier waren geen concrete giften voor binnen gekomen en het Tepezquintles-project moet eerst maar eens af.

Arbofilia

We hadden ons wat zorgen gemaakt om de smalle basis van Arbofilia. De coöperatie van enkele honderden boeren bestaat al lang niet meer in die vorm. De leden van Arbofilia zijn nu afgezien van enkele oude leden vooral vrienden uit de Talamanca en intellectuelen uit San José. Die middag ontmoeten we Sandra, een voedingsdeskundige die in het laboratorium werkt van de universiteit. Zij vertelt dat ze geen uitvoeringstaken heeft, maar vooral morele ondersteuning geeft en meedenkt op beleidsniveau.

We ontmoeten Joanna, uit California, van het adviesbureau Sustainable Futures. Al jarenlang ondersteunt zij Arbofilia en andere organisaties gevraagd en ongevraagd met advies in haar vrije tijd. Zij werkt momenteel aan een management plan voor de corridor en verwerkt daarin de inventarisatielijsten die Miguel ooit met steun van ons heeft opgesteld. Ik krijg de indruk dat zij het management plan dat voor het NC-IUCN is gemaakt als basis heeft gebruikt. Het blijkt dat zij spaart voor een huis aan de Costa Ricaanse kust en dat zij eigenlijk betaald wil gaan worden voor haar werk. Leen heeft haar hartelijk toe- dan wel uitgelachen toen zij polste of het ITF haar kosten wilde betalen.

Het blijkt dat het ITF al enige tijd zo'n beetje de enige financierder is die geld meeneemt voor Arbofilia. Ze krijgen allerlei mensen over de vloer, maar betaalde projecten zijn zeldzaam. Veeleer kosten die bezoekers geld, want ze betalen nooit hun verblijfskosten en laten zich rondrijden door Miguel en Anabelle, die die tijd vervolgens niet kunnen gebruiken om te werken.

Sawadee en Frank Nietveld

Anabelle en ik spreken met Frank Nietveld. Sandra en een Costa Ricaanse student die met Frank meekwam, luisteren mee. Uit de reacties van Frank blijkt heel duidelijk dat Arbofilia zeer gewaardeerd wordt als onderdeel van de reis en dat ze er zeker mee door willen gaan. Anabelle legt uit dat de kosten voor 1 nachtje en een kleine groep voor Arbofilia hoog zijn en de baten laag. Frank komt met het voorstel aparte afspraken te maken met de Rancho (eten en onderdak) en Arbofilia (lezing en excursies). Hierover zijn ze het snel eens. Frank vertelt dat hij 17 groepen kan voorspellen, gemiddeld 1 per 3 maanden. Arbofilia heeft ook bedden ter beschikking, eventueel kan dit via de Rancho worden geregeld. Als uitwijkmogelijkheid zijn er de cabinas in het dorp. Hierover is ook iedereen het eens.

Frank brengt het fonds van het NC-IUCN ter sprake. Ik bied aan Arbofilia en de Rancho hierbij te ondersteunen (gezien de situatie lijkt me dat ook verstandig). Het voorstel zal de volgende onderdelen omvatten:

- Reparaties cabinas en bijbouwen 2 nieuwe (Rancho)
- TV en video voor vertonen film
- Foldertje
- Onderhoud paden
- Plaatsing borden
- Opleiding gidsen

Direct na dit gesprek springen Leen, Miguel, Miguel en ik in de auto om naar La Potenciana af te reizen. We komen in het donker aan bij het hotel Albergue de la montana La Potenciana. Miguel wil er niet slapen omdat hij het te duur vindt en omdat het hele hotel volgens het verhaal is gebouwd van 1 boom met een doorsnede van 3 m: dat vindt hij verspilling van hout. De beide MIGUELS slapen daarom bij Mayo thuis. Totdat de familie Mayo om 4.00 besluit te gaan ontbijten.

Maandag 20 december

Om 7.00 vertrekken we naar het huis van Mayo, de buurman aan de noordzijde van onze La Potenciana-grond. Hij loopt met ons mee over zijn land naar de bergkam. Vijf jaar geleden heeft hij bovenaan de helling op advies van Miguel bomen gezaaid. Inmiddels is het al bijna een bos. Dan staan we op de waterscheiding en zien we onze grond. Wat een bijzondere ervaring om naar beide zijden te kunnen uitkijken en je te realiseren dat wanneer je de ene kant op spuugt, je een bijdrage levert aan de Tarcoles rivier en als je de andere kant op spuugt, de kuststrook hiervan profiteert. We hebben een mooi uitzicht op onze ruim 30 ha bos en we staan bovenaan de 6 ha Corrales, die herbeebost gaat worden met het geld van de provincie.

Corrales heeft wel vegetatie, maar dat is vooral onkruid en struikgewas (pioniervegetatie). Het plan is hier paden in vrij te maken, waarin boompjes worden geplant in combinatie met zaaïen. Boshervestel is hier cruciaal, want in dit gebied worden de wolken gevangen. In het lager gelegen bos zijn 2 waterbronnen, waarvan 1 het hele jaar rond water geeft. Dit is het enige riviertje op deze hoogte dat ook in de droge tijd niet droog staat, en is van groot belang voor de drinkwatervoorziening van de gemeenschap van La Potenciana. Er loopt een pijpleiding naar de noordzijde, die verbeterd zal worden met het geld van Noord Holland.

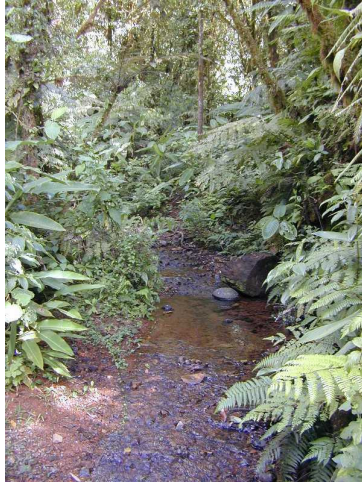
Aan de bovenzijde wordt gewerkt aan een hekwerk, omdat de buurman aan de noordoostzijde (naast Mayo) van plan is zijn bos te kappen en vee te gaan houden.

In de toekomst zullen we streven naar een verbinding met andere stukken bos. Las Castro is niet zo heel ver weg. Het viel me nog mee hoeveel restanten er aan deze zijde op deze hoogte nog over zijn. Hoewel er meer kapers op de kust zijn: aan de noordzijde heeft een Amerikaan 600 ha gekocht om er koffie te planten.

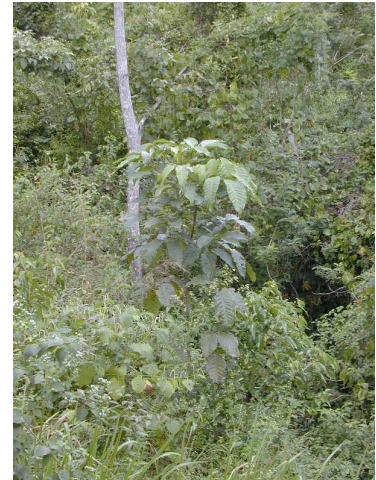
We kijken naar een nieuwe familieboomkwekerij en dan gaan we mevrouw Castro nog even begroeten. Daarna lopen Miguel en ik naar Galan, terwijl Miguel en Leen de auto omrijden (een tocht van ruim 5 uur). Onderweg wordt menig ter aarde gestorte orchidee gered, vinden we zaden van bomen die nog niet eerder gevonden waren (een onbekende eik en een zapotillo) en wordt iedere afrasteringpaal aan een onderzoek onderworpen (de meest kostbare houtsoorten worden tot paal verwerkt, omdat ze nu eenmaal in de buurt groeien. Miguel had eens een houtmonster naar het

lab gestuurd dat niet kon worden gedetermineerd omdat ze het niet kenden). Leen en Miguel pikken ons op in Galan. Onderweg laat Miguel ons zien waar de hoogspanningslijn het Wildlife Refuge zal kruisen. Bovendien horen we dat Anabelle en Juan elkaar die middag een uur lang aan de telefoon hebben gesproken en veel dingen hebben uitgepraat.

Dinsdag 21 december

We vertrekken naar Lalo om de 7 ha aanplant van Ideële Verzekeringen te bekijken. Giovanni is er ook, Miguel spreekt met hem de planning van de werkzaamheden door. Het onkruid moet nog een keer bij de bomen worden verwijderd (volgend jaar voor het laatst). De bomen groeien goed en beginnen het onkruid te onderdrukken.

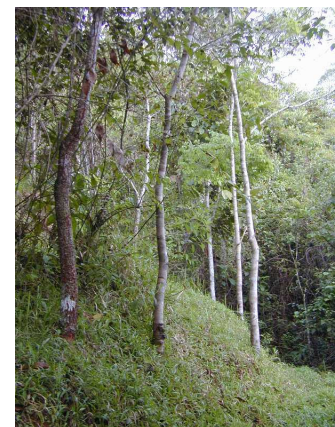
Eli, de buurman, doet nog steeds aan kaalslag. Kan BBB dit niet kopen? We willen BBB eerst stukken grond laten kopen die voor ons niet cruciaal zijn, maar wel waardevol. Laten we eerst maar eens kijken hoe dat gaat.

De certificaatbomen zijn allemaal administratief verplaatst naar het stuk grond van 12 ha achter Cecilia. Hier is ruimte voor meer dan 10.000 bomen, dus we kunnen nog even vooruit. Voordelen: alle certificaatbomen bij elkaar, makkelijk te onderhouden, makkelijk te bereiken voor bezoekers.

Bij het oversteken van het riviertje op Lalo ziet Leen een puma. Later zien we een groep van ruim 50 kapucijnerapen in de bomen bij het riviertje richting het Estacion trekken. Ook horen we rode ara's overvliegen. Helaas vinden we ook batterijen: een teken dat hier 's nachts stropers komen met zaklantaarns.

Na de lunch en de siësta (het regent) gaan we naar de certificaatbomen kijken. Allereerst bewonderen we de Ceiba van de neef van Leen. Sommige van de certificaatbomen zijn nu 12-15 m hoog (binnen 4 jaar) en op diverse plekken begint een bosklimaat te ontstaan en beginnen de epifyten zich te vestigen (orchideeën, bromelia's). We vinden diverse sporen van jaguar en opnieuw zien we een paartje rode ara's. Miguel vertelt dat dit paartje dit jaar voor het eerst op CEC-land heeft gebroed. Miguel en Miguel hebben afgelopen jaar ruim 500 Rosewood boompjes geplant. Deze zeer zeldzame en kostbare soort groeit als jonge boom erg langzaam, maar wordt als hij groot is echt groot.

Vanwege de regen gaat Leen weer terug naar het Estacion. Als het droger wordt ga ik met Miguel naar de nieuwe waterleiding kijken. Een van de kreekjes ten noorden van Cecilia bleek een bron te bevatten die ook in de droge tijd water geeft. Deze bron is uitgehakt, waarna er een betonnen kist omheen is gebouwd met een filter. De bezinkput heeft een aparte drainagebuis, bedoelt om de put regelmatig te kunnen reinigen. Juan en zijn zoon Sebastian hebben de leiding aangelegd. Voor het grootste deel ligt de leiding ondergronds. In twee grote tanks wordt een voorraad bewaard.

's Avonds gaan Migue en ik Cecilia begroeten, die net is aangekomen. Daar treffen we Pablo en Arriane die met hun twee kinderen op bezoek zijn. Het blijkt erg goed met ze te gaan, maar ze willen wel graag weer terug naar Costa Rica, bij voorkeur iets in een herbebossingproject. Later heb ik aan Miguel geopperd, of Pablo een goede manager voor BBB zou zijn?

Woensdag 22 december

We vertrekken vroeg naar San José. De discussie over BBB blijft terugkomen. We brengen Miguel naar Coronado en halen de rapportages van Anabelle op. Helaas zien we haar niet meer. Met z'n vieren gaan we als 'CEC-bestuur' (voor het gemak vielen Juan en ik daar voor de gelegenheid ook even onder) naar EPR (Empresa de Proprietaria de la Red).

EPR/ SIEPAC

Leen introduceert ons en spreekt onze zorg uit over de ontwikkelingen vanwege de hoge biodiversiteit in het Corridorgebied en de dreiging van het afsnijden van de bosverbinding en de migratieroutes door aanleg van de lijn. Leen gooit zijn hele diplomatieke gewicht in de strijd, zo van 'ik moet rapporteren aan mijn regering', en 'wij zullen dit straks bespreken bij de Nederlandse Ambassade' tot 'wij zijn in overleg met de IADB'. Ik vertel van de diersoorten die wij de vorige dag hebben waargenomen in de Corridor en dat voor ons de bosverbinding belangrijker is dan het bezit van de grond. Miguel probeert nog of een andere route bespreekbaar is. Hiervoor zijn de plannen echter al veel te ver gevorderd.

Javier Saborio, de milieucoördinator van EPR, overhandigt ons een document met maatregelen gedateerd 14 december, bedoeld om de negatieve effecten van de aanleg en de aanwezigheid van de lijn op natuur, milieu en de sociale structuur zoveel

mogelijk te beperken. Dit document is met name in overleg met ACOPAC opgesteld, de overheidsdienst die het Wildlife Refuge beheert. Een samenvatting (geïnteresseerden kunnen van mij een kopie krijgen):

- Er wordt geen bos gekapt voor de aanleg van de lijn. Wel worden bomen gekapt waar dit nodig is, bijvoorbeeld voor de plaatsing van de masten. Hieraan zal een inventarisatie vooraf gaan, waarbij identificatie van moederbomen en nestbomen een belangrijk aandachtspunt is.
- Door hoge masten op strategische plaatsen is vegetatiegroei onder de lijn mogelijk.
- De kabels worden met behulp van kabels geplaatst.
- Er is geld voor aankoop van grond en compensatieaanplant (10 bomen voor elke gekapte boom, van dezelfde boomsoort)
- Schade aan waterlopen en hellingen wordt zoveel mogelijk vermeden
- Toerisme wordt gestimuleerd door de aanleg van paden en opleiding van lokale gidsen
- De masten en de fundering worden gecamoufleerd (onder meer groen geverfd en beplant).
- Er komen objecten aan de kabels om te voorkomen dat vogels ertegenaan vliegen.

Op papier ziet het er goed uit, vooraf leek mij dit het maximaal haalbare. De lijn is dan niet fraai, en de effecten van het magnetisch veld zijn onbekend, maar de bosverbinding blijft in stand. Hiermee is de belangrijkste doelstelling van het CEC veilig gesteld.

Onze inspanningen zullen er nu op gericht zijn om ervoor te zorgen dat deze beloften ook daadwerkelijk worden waargemaakt. Waar Leen en ik tamelijk vrolijk uit de bijeenkomst kwamen, was Miguel nog steeds in mineur. Hij kan niet leven met de lijn in zijn achtertuin. Wij kunnen hem overhalen het Estacion nog zo lang mogelijk aan te houden en de ontwikkeling aan te kijken.

Ambassade

Wij spreken met de heer Theo Banning. Miguel en Juan zijn er ook bij. Leen vertelt van de historie en het werk van het ITF en haalt nog even kort onze oude relatie met de ambassade aan. De heer Banning vertelt over de veranderde rol van de ambassade (doordat Nederland veel minder ontwikkelingsgeld naar Costa Rica brengt dan voorheen is de ambassade flink gekrompen en is Nederland zijn 'plek aan tafel' kwijt geraakt).

We informeren de heer Banning over de situatie met SIEPAC. Leen vraagt de heer Banning of hij vragen wil stellen bij het Costa Ricaanse ministerie van Milieu en Energie (MINAE) over de uitvoering van de bovenstaande maatregelen. Daartoe is hij bereid, al zegt hij er meteen bij dat dit het maximale is dat hij kan doen. Hij is zeer geïnteresseerd, ook in het verhaal van de dammen in de indianenreservaten.

Tot slot informeren we hem over de plannen van BBB. Hij kent de organisatie niet. Hij adviseert ons contact te zoeken met Maarten Kappelle, die tegenwoordig de directeur is van de Nature Conservancy in Costa Rica. Koos kent hem ook. Hij is gepromoveerd op de eiken van de Talamanca. Ik zal contact met hem zoeken, omdat we sowieso onderzoekers geïnteresseerd willen krijgen in La Potenciana.

In de lobby van het hotel houden we een korte nabespreking. Daarna brengt Miguel Leen naar Ali Garcia. Juan en ik blijven nog een tijd praten, we zetten het gesprek voort bij Rosti Pollos. Na dit gesprek van een uurtje of 3 in rap Juan-spaans loopt mijn hoofd om. Mijn benen doen het ook al niet meer (spierpijn en muggenbeten), dus ik ben wel toe aan een nachtle slaap. De volgende morgen vertrekt mijn vliegtuig.

Hierna vertelt Leen verder:

23 december 2004:

Ali

Door Ali en Valeria ben ik zeer hartelijk ontvangen. Ik heb in hun huis geslapen, wat zij erg op prijs stellen en we hebben een gezellige avond achter de rug. Met Ali het programma goed doorgesproken. Hij is zeer verguld met het verzoek van het ITF om een grotere rol te gaan spelen in de contacten met de overige organisaties. Hij wordt assessor. Dat is een adviesfunctie zonder financiële verantwoordelijkheid en zonder inhoudelijke projectverantwoordelijkheid. Hij wil principieel geen salaris voor dit werk. Hij vindt de eer ruim voldoende en hij wil niet dat door een salaris de gelijkwaardigheid in de relatie verandert in een hiërarchie. Ali had me eerder verteld dat hij nu bij de universiteit US \$ 300,- per maand verdient, maar dat dat eigenlijk slecht is betaald. Doordat Valeria een goede baan heeft als secretaresse hebben ze echter samen een goed inkomen. Het is ook duidelijk dat het ze economisch voor de wind gaat. Ik stel voor om geen salaris te betalen maar wel een compensatie van US \$ 400,- voor als hij werk moet doen voor het ITF in tijd dat hij anders had kunnen werken. Verder laat ik US \$ 600,- achter om reiskosten te betalen en kosten van eten e.d. onderweg. Over die 400 dollar hoeft hij zich niet te verantwoorden. Voor die 600 dollar zal hij een administratie voeren met bonnetjes enzo.

De ochtend van de 23^e halen we onze jeep op, die Ali al eerder had gereserveerd bij onze vaste verhuurder Alamo. Ik vind het niet goedkoop, maar de auto's zijn altijd prima in orde.

Conte Burica

We rijden in een dag helemaal naar Conte Burica, ruim 400 kilometer verderop en dat is in Costa Rica een heel eind, maar wel een mooie tocht over 3100-meter hoge bergen. Doordat we zo dicht op de kerst zitten is er weinig verkeer en we doen er slechts 8 uur over in plaats van de 11/12 uur waarop we hadden gerekend. Edgar Attencio rijdt met ons mee, hij heeft de projectleiding bij de Guyami in Conte Burica gedaan. Vlak bij het huis van Don Luis, zijn vader, hebben we een kamer gehuurd voor 4 dollar per nacht. Don Luis is nog niet thuis want hij is in het huis bij zijn tweede vrouw dieper in het reservaat.

We zitten een groot deel van de avond onder de mangoboorn met de vrouwen, kinderen en overige familie van Don Luis tussen de enorme aantallen vuurvliegjes en muskieten gezellig chichi te drinken (maïs-bier van de indianen dat vreselijk smaakt, maar je niet kunt weigeren). Het huis van Don Luis is een verzamelplaats van indianen die buiten het reservaat werken. Er komen steeds groepen indianen te paard aan die wachten tot ze met een paar zijn voordat ze verder trekken. Het geeft een bijzondere en feestelijke sfeer en ambiance aan het geheel. We zitten eindeloos lang, maar ik weet dat dat door de indianen erg op prijs wordt gesteld om aan elkaar te wennen, dus ik zit het geduldig uit en gedraag me niet opdringerig in het gesprek zoals dat betaamt. Af en toe een opmerking of een grapje is voldoende.

Daar pluk ik de volgende dag als we het reservaat in trekken de vruchten van als de mensen veel amicaler doen en openhartig met me praten.

24 december 2004:

We besluiten te proberen met de jeep het reservaat in te rijden. Ik ken de weg en heb m'n bedenkingen, maar goed er willen vrouwen met kleine kinderen mee dus proberen maar. Na een kwartiertje rijden moeten we het toch echt opgeven want er is zoveel modder dat ik daar niet de geschikte jeep voor heb. Het wordt dus toch lopen. Heuvel op en heuvel af en diverse rivieren door. Het is bloedheet ondanks het vroege uur en het zweet gutst van m'n lijf en door m'n kletsnatte kleren.

Na ruim twee uur lopen komen we aan bij het gemeenschapshuis. Het blijft toch een prachtige wandeling, hoe zwaar hij ook is. De papagaaien zwermen om je hoofd en je passeert de ene woudreus na de andere.

Zoals gebruikelijk eist de beleefdheid dat na aankomst je een klein uurtje alleen wordt gelaten om uit te zweten en weer op te drogen. Gelukkig heb ik ruim drinkwater meegenomen om wat vocht bij te drinken. Langzamerhand vult het gemeenschapshuis zich met mannen en vrouwen. Ook Don Louis en de Awah (sjamaan) komen aan en we praten gezellig met elkaar vooruitlopend op de bijeenkomst.

In de bijeenkomst bespreken we uitgebreid het afgelopen project met de cursus voor medicinale kennis voor jongeren. De Awah meldt dat hij tevreden is, de cursisten zijn ook aanwezig, maar dat hij de cursus eigenlijk te kort vond. Ze hebben met zijn allen een goede tuin aangelegd voor medicinale planten en ook de waterleiding goed geregeld. Zijn opmerking komt goed uit, want ik heb het geld voor het vervolg bij me.

Plotseling slaat de stemming om. Dario Azurador betreedt het overleg en er ontstaat een grimmige sfeer. Aanvankelijk heb ik moeite te begrijpen wat er gebeurt. Dario eist het overleg op en het contact met mij. Ook wil hij dat het projectgeld aan hem wordt uitbetaald. De sfeer wordt grimmig en mensen beginnen te protesteren en te schreeuwen. Het wordt me pas duidelijk als het woord CONAI valt. Dario is van CONAI. Dat is het Costa Ricaanse agentschap voor indianenzaken. Als ITF hebben we daar in het verleden zeer slechte ervaringen mee. De organisatie is corrupt en houdt veel van het projectgeld voor zichzelf. Een poosje bemoei ik me niet met het debat, maar als me eenmaal duidelijk is geworden waar het om gaat neem ik het woord en vraag Dario of CONAI principiële bezwaren heeft tegen de projecten. Hij antwoordt dat dat niet het geval is. In aanwezigheid van allen leg ik uit dat het ITF principieel niet met intermediaire organisaties werkt er kan dus geen sprake van zijn dat het geld naar CONAI gaat. Ik zal niet aan hem uitkeren, maar wel rechtstreeks aan het dorp. Dario driuift, vermoedelijk boos, af en de sfeer wordt weer goed. Achteraf begrijp ik dat de spanning waar Pascal en ik vorige keer in kwamen deze zelfde problematiek was, maar wij toen onvoldoende hadden begrepen.

Na het nuttigen van de traditionele almuerzo (voor het eerst bij de Awah thuis wat een grote eer was) zijn we weer teruggelopen. Dat ging niet zonder kleerscheuren. We kwamen een grote groep aapjes tegen van een soort die ik nog niet eerder had gezien. Ook waren er grote papagaaien. Ik liet me teveel afleiden en beging tevens de fout te wandelen met een rugzak in m'n ene en een fles water in m'n andere hand. Toen ik bij het oversteken van een rivier

viel kwam ik voluit met m'n gezicht op de rotsen terecht. Een gat in mijn hoofd, een kanjer van een bloedneus en een groot gat op m'n neusbeen als gevolg. Dergelijke verwondingen bloeden altijd nogal hevig dus het zag er waarschijnlijk erg dramatisch uit. Met koud water uit de rivier het bloeden gestelpt en nog anderhalf uur doorgelopen voor ik bij m'n verbanddoos kon die in de auto zat. De betadine heet z'n werk goed gedaan want de wonden waren binnen een dag goed gesloten.

Op de terugweg langs Piedras Blancas gereden om Pablo van de Ngobe te ontmoeten. Ik had voor vijf projecten geld bij me. Echter er was niemand te bekennen. Geen mens te vinden dus zijn we maar doorgereden naar Aredikes.

25 december 2004

Terraba

We rijden door naar Manuel Villanueva van de Terraba. Dit is een al erg oud contact wat we weer hebben hersteld. We gaan twee projecten van \$ 5.000,- met hen doen. We worden hartelijk ontvangen en bespreken rustig de relatie en de projecten. Ze vertellen me nog dat ook in dit Terraba-reservaat blanken niet welkom zijn. Ze doen veel moeite om de oude indiaanse cultuur te herstellen en daar kunnen ze geen blanke invloeden bij gebruiken. Een van de projecten gaat over een flinke herbebossing met 10.000 bomen en de ander over de ontwikkeling van kwekerijen voor medicinale planten. Ali vervult wederom een prima rol. Ze kennen hem en hij heeft duidelijk hun vertrouwen. Ik heb hem een kopie gegeven van een Guatemalteekse rapportage en hij gebruikt dat om te laten zien hoe de rapportage er uit moet zien.

Ali krijgt kritiek dat hij zich alleen maar laat zien als ik ook kom en hij wordt nadrukkelijk gevraagd om eens vaker langs te komen zodat ze ook tijdens de uitvoering van een project eens met hem kunnen overleggen. Dat spoort dus goed met onze eigen ideeën over de rol van Ali. We worden uitgenodigd om een wandeling door het reservaat te maken en dat doen we ook. Het blijkt een wandeling te worden naar het indianen zwembad in het oerwoud. In een kloof is over een lengte van zo'n 30

meter de rivier wat dieper en dat is de vaste zwemplek van deze stam. Verschillende indianen gaan ook zwemmen en ik wordt ook uitgenodigd te komen zwemmen. Ik durf echter niet met mijn nog te verse verwondingen dus blijf deze keer aan de kant. Gelukkig weten ze van eerdere keren dat ik graag mee zwem.

Ngobe

Per ongeluk komen we er achter dat de ouders van Pablo vlakbij wonen en dat hij daar ook is. We leggen contact en blijken van harte welkom. Ze wonen in een prachtig open indiaans huis. Er wordt net eten klaar gemaakt en we worden van harte uitgenodigd om mee te komen eten. Er is een communicatie stoornis geweest waardoor Pablo niet bleek te hebben begrepen dat we langs kwamen. Alles wordt uit- en doorgepraat en een zeer hartelijke sfeer. De kolibries dartelen om ons heen en we zitten tussen de prachtigste oerwoudbloemen gezellig te overleggen met de ouders en grootouders van Pablo erbij. Ter plekke worden de ITF-kwitanties getekend en de start van de projecten doorgepraat. Ook hier vraagt Pablo aan Ali of hij tussentijds een keer wil langs komen om het bestuur te adviseren tijdens de uitvoering van het project. Dat wordt ook toegezegd.

Op de terugweg gaan we nog even langs Henriques, een oude vriend van Wouter waarmee finca Evi is gerealiseerd. We drinken chichi en hij vertelt trots over de resultaten van finca Evi. Het bos heeft zich prima ontwikkeld. Inmiddels zijn er zeven bronnen ontstaan die aan 800 mensen zuiver drinkwater leveren het hele jaar door. Dat is een groter resultaat dan ooit verwacht.

Una Proa

We reizen door naar Una Proa bij San Pedro. We hebben maar weinig tijd voor Leonel Ortega en Bertran Vegas. Maar we zijn oude bekenden. Zij zijn voormalige vluchtelingen uit El Salvador en hier is niet zo een lange kennismakingstijd nodig. We gaan op de gebruikelijke ecologische finca lekker eten (en is daarmee de tweede

lunch van vandaag) en praten intussen de uitgevoerde projecten door en ook de nieuwe projecten. Ook hier willen we het geld per bank overmaken, dus zal Leonel de relevante bankinformatie per e-mail sturen. Bertran vraagt of we e-mail standaard ook naar hem willen sturen om dat de e-mail van Leonel niet altijd goed functioneert. We kunnen het komend jaar vijf nieuwe projecten starten en dat is een erg goede score. Ook hier wordt afgesproken dat Ali een keer tussendoor komt kijken. De sfeer is prima en we hebben dan ook een goed vertrouwen in de wederzijdse relatie.

26 december 2004:

We rijden van 25 op 26 december in een ruk over San José door naar Puerto Viejo-Kekoldi, Coroma en Bajo Coen. Onderweg gaan we even bij Ali Thuis langs om Valeria en Drultimy mee te nemen. In Suretca woont een zuster van Ali waar we de auto ook parkeren (gedurende de hele week laten we onze koffer bij Ali thuis en reizen we alleen met een klein rugzakje zodat we eigenlijk niet beroofd kunnen worden). Bij de zus van Ali blijken de ouders van Ali, die in Bajo Coen wonen ook aanwezig. Ze willen hun kleindochter Drultimy zien, dus daar wordt goed tijd aan besteed. De vader van Ali reist mee naar Bajo Coen, de moeder blijft achter bij Valeria en Drultimy die niet mee het oerwoud ingaan.

Coroma en Bajo Coen

Vanuit Suretca varen we met de "openbare prauw" de rivier de Sixaola op. Ik heb nog niet eerder met zoveel mensen in een prauw gezeten, het waren er wel 17. De tocht is altijd weer spectaculair en leuk om te doen. Langs de zeer snel stromende rivier omhoog tot je niet verder meer kunt. Bij eerdere reizen moesten we onderweg nog wel eens uitstappen het water in om de prauw over een stroomversnelling te trekken, maar deze keer staat de rivier zo hoog dat dat niet hoeft. Nadat we aangeland zijn, lopen we een stukje door een bananenplantage het oerwoud in.

Tot mijn stomme verbazing staat er een stokoude bus weg te roesten in het oerwoud. Hoe is dat ding in vredesnaam hier terecht gekomen? Mijn verbazing wordt nog groter als blijkt dat we allemaal in die bus instappen! Het dashboard is een kluit van elektrische draadjes die hier en daar aan elkaar geknoopt worden om de bus te starten. Naast de chauffeur staat een plastic jerrycan met diesel omdat de tank kapot is. Het blijkt dat de bustocht bij de kosten van de boottocht is inbegrepen. Dat scheelt een paar uur lopen. De bus heeft een hele zware claxon, als een stoomtrein hobbelen we niet sneller dan 10 km per uur over het pad. Luidt toeterend bulldozeren we zo door het woud. Overal komen kindertjes uit het bos tevoorschijn die vrolijk zwaaien naar de passagiers. Het is een hele happening.

Als we worden afgezet moeten we nog drie kwartier lopen. Daar zit een vrij zware oversteek van een rivier bij. Er ontstaat discussie tussen Ali en z'n vader of dat voor mij wel verantwoord is. Ali vindt van wel, zijn vader twijfelt. Het blijkt een zeer snelstromende rivier van een meter of 50 breed te zijn waar je ongeveer tot je middel diep in komt. Tot mijn schande moet ik bekennen dat de vader van Ali met zijn 78 jaar oud als een kieviet naar de overkant loopt, maar dat ik dat niet presteer. Ali moet me stevig vast houden omdat het met niet lukt me overeind te houden, maar uiteindelijk halen we het wel. Ik maak een inschattingsfout door te verwachten dat ik in de warmte wel weer snel droog zou worden en had me niet om- of uitgetrokken. Het was al laat in de middag en ik wordt niet meer droog. Later blijkt de nacht erg koud te zijn dus ik loop een forse verkoudheid op.

We komen verder goed aan bij het, wat mij betreft mooie, indianenhuis van de vader van Ali. Eigenlijk een platform op palen met een bladerendak er boven. Volgens de gebruikelijke ceremonie betreden we het dorp. Ik ben nu al meerdere keren geweest en dat blijkt gevolgen te hebben voor de aankomst. Het is nog niet eerder zo informeel en eigenlijk ook snel gegaan als deze keer. Desondanks zitten we lang op het eerste platform alleen maar te zitten en in de hangmatten te liggen.

Voor het eerst na al die jaren wordt ik ook in het privé-deel van de woning in de keuken uitgenodigd om mee te praten. Voorheen lieten ze me op de voorkant van het platform zitten. De kinderen en de vrouwen hebben nog wel verlegenheid om in mijn nabijheid te komen. Dat zou pas de volgende dag overgaan. In het donker mondharmonica gespeeld, waar ik niet mee mocht stoppen dus ook maar het hele sinterklaas en kerstrepertoire doorlopen.

De vader van Ali doet voor het eerst moeite om met me te praten. Hij blijkt meer Spaans te spreken dan ik eerder had begrepen. We praten alleen over algemene dingen en over Ali, waar hij trots op is.

De volgende dag bespreken we de projecten met de twee vertegenwoordigers van de scholen in Coroma en in Bajo Coen. Uiteraard is iedereen erg te spreken over het ITF en de nieuwe mogelijkheden voor de projecten. Er worden goede werkafspraken gemaakt en Ali zal een en ander in goede banen leiden.

Op de terugweg heb ik mij lesje geleerd en trek m'n zwembroek aan voor de oversteek en kleed me aan de overkant weer om zodat ik de rest van de dag in droge kleren kan doorlopen, afgezien van zweetvocht natuurlijk.

Kekoldi

Aan het eind van de dag gaan we nog even bij Gloria, Juanita en Dona Catalina in Kekoldi op bezoek. We zijn er niet zo lang, maar er wringt iets. Ze doen wat afstandelijk en lijken niet zo goed raad met me te weten. De grote iguanas zijn gestolen en dat is natuurlijk ook een drama. Aan de ingang van hun terrein wordt een nieuwe ontvangstruimte gebouwd waar, zo meldt Juanita mij, ook slaapruijme voor ons beschikbaar zal zijn. Ze heeft speciaal voor de Nederlanders een lange grote hangmat laten maken, waar zelfs Wouter en Ralf in zouden kunnen slapen.

Edgar Besier

Ik ben van plan na dit bezoekje nog naar Edgar Besier te gaan, een Nederlander die al tien jaar in Costa Rica woont, een soort hotel aan de kust heeft en ook iguanas fokt. Tot mijn verrassing vraagt Sebastian zonder verdere toelichting of hij mee mag om die Edgar te zien. Gloria vertelt me nog wel dat zij een beetje met die Edgar in haar maag zit. Ze is onzeker over hem. Ik ben dan ook benieuwd wat voor iemand het is.

Met Ali, Sebastian weten we hem gauw te vinden. Het is een alleenstaande Hollandse man van een jaar of 35/40. Hij verhuurt een door hemzelf gebouwde Treehouse voor 100\$ per nacht en voor dezelfde prijs een beach-house. Tevens teelt hij planten en richt tuinen in. Hij is duidelijk in goeden doen. Ik vraag hem of ik daar kan overnachten, maar alles blijkt verhuurd. Hij kan wel bij een vriend wat regelen. Een beetje tot mijn verrassing grijpt Ali in. Hij is het er helemaal niet mee eens en zegt ronduit dat ik dat niet moet doen. Hij regelt de huisvesting en niet die Edgar. Sebastian zegt het hele bezoek geen woord.

Edgar vertelt dat hij met een Canadees een film aan het maken is over de bibricultuur en dat ze binnenkort met een Awah uit de stad naar Coroma reizen om daar echte indianen te spreken. Ik praat er even met hem over door. Hij blijkt niets van de bribri af te weten, niet over de gebruiken en omgangsvormen. Als ik hem er iets van vertel blijkt dat allemaal nieuw voor hem ondanks zijn 10 jaren hier. Ali moet vreselijk lachen als hij hem hoort vertellen over de awah uit San José. Die heet Ulyssus. Ali kent die man, die is helemaal geen Awah. Het is een oude klasgenoot van Ali. Later vertelt Ali

me dat die Ulysus allemaal onzin heeft verkocht aan die Edgar en dat al die verhalen nergens op slaan.

Ik vertel Edgar dat hij geduld moet hebben met Gloria en Juanita omdat zij onzeker over hem zijn. Hij is geïrriteerd over dat bericht omdat hij het toch zo goed met hen voor heeft. Ik heb er spijt van dat ik hem dit heb verteld omdat ik vond dat hij er niet goed op reageerde. Als hij vraagt of hij via het ITF ook geld kan krijgen voor zijn Iguanafokkerij zeg ik hem dat het ITF niet is bedoeld voor Nederlanders in Costa Rica. We doen projecten met de Bribri en daar kan hij niet tussen komen. Hij kan zelf met zijn stichting in Nederland fondsen werven. Het ITF hoeft daar niet tussen te zitten als extra schakel. Het blijkt dat het hen niet lukt fondsen te werven omdat hij wordt gezien als een toeristisch commercieel project en dat is hij eigenlijk ook. Een reden temeer om niet als ITF met hen in zee te gaan. Wel zeg ik toe bereid te zijn hen in Nederland de weg te wijzen voor zover daar behoefte aan is.

Als we terugrijden regelt Ali de gebruikelijke (goedkope) huisvesting in het Bribri-motel (Mango-motel). Ik eet daar in het restaurant waarvan de kok is weggelopen en het eten dus door de bediening moet worden gemaakt die wel tien keer komt overleggen omdat ze niet weten hoe het moet. Het eten smaakte heel behoorlijk (kip met rijst) maar mijn maag heeft daar de volgende dag een hele andere opvatting over.

28 december 2004:

Vervolg Kekoldi

Het is de bedoeling dat we deze dag een grote wandeltocht maken naar de herbeboste finca van het project uit 2003. Het project is gerealiseerd, maar er is geen sprake van een wandeltocht. Het regent de hele dag erg hard en de modder is niet om door te komen. Achteraf blijkt deze blokkade van het programma een zegen. Ik praat ruim drie uur met Gloria en het hoge woord komt er uit. Ze zitten erg in hun maag met die Edgar Besier uit Holland die zegt dat zij van Wouter met hem moeten samenwerken. Die Edgar woont op de grond waar Sebastian is opgegroeid. Deze grond is van de indianen afgepakt en was een prachtig stukje natuur. Sebastian was alleen maar mee om zijn jeugdherinneringen weer eens te zien. Edgar vindt dat hij van een stukje waardeloos moeras een prachtig gebied heeft gemaakt. De Kekoldi vinden dat hij de natuur grondig heeft verknoeid. Hij is de indringer waarom zij hun grond moesten verlaten en al is hij zelf misschien een goede man, ze willen gewoon niks met hem. Hij staat teveel symbool voor wat niet goed is. Tegelijkertijd heeft Wouter gezegd dat ze met hem moeten samenwerken, dus is er een groot probleem. Ik leg uit dat dat nooit de bedoeling van Wouter is geweest. Zij hebben geen enkele verplichting om met Edgar samen te werken en zijn helemaal vrij te handelen zoals hun goeddunkt. Er valt zichtbaar een last van het gezicht van Gloria. Er wordt openlijk doorgepraat over de bedreigingen die zij voelen door het steeds maar groeiende toerisme in Puerto Viejo en hun verwachting dat ze opnieuw zullen worden weggejaagd voor deze economische ontwikkeling. Ik ben bang dat ze gelijk krijgen want ik heb het nog nooit zo druk gezien aan de kust.

Met de gezondheid van Juanita en doña Catalina gaat het duidelijk een stuk beter. Beiden kwebbelen ze uiteindelijk honderd uit en we hebben een hele genoeglijke ochtend in de stromende regen. Duaro begint volwassen te worden met zijn veertien jaar en gedraagt zich als een flinke knul. Hij zit niet meer op school. Het nieuwe huis van Gloria en Juanita is nog niet af, maar zal dat naar verwachting wel zijn volgend jaar. Het moet groter worden en er wordt uitgebreid uitgelegd hoe mooi het wordt. Het hout en de nieuwe golfplaten zijn er al wel. De financiële rapportage was nog niet af van de herbebossing, maar Ali zal daarbij helpen en het nasturen.

Afronding

Na de thuisreis met Ali en Valeria geëvalueerd, uit eten geweest en nog een nachtje bij hen thuis geslapen. Ali zal er voor zorgen dat alle rapportages in het vervolg

worden gemaakt in het sjabloon van de CGTG. Dat wil zeggen een korte beschrijving van de resultaten op anderhalf a4tje. Wat foto's van het project en kopieën van alle bonnen met een afrekening.